

AZƏRBAYCAN KİTABININ MİNİLLİK TƏRTİBAT TARİXİ

İradə Hacı qızı Ələsgərovanın "Azərbaycan kitabının bədii və texniki tərtibat tarixi" adlı monoqrafiyası Odlar Yurdu Universiteti Elmi Şurasının 15 fevral 2016-cı il tarixli iclasında (protokol 05) geniş müzakirə olunmuş, əsərin 2016-cı il üçün Azərbaycan Respublikasının Dövlət Mükafatına təqdim olunmasını ilə əlaqədar qərar qəbul edilmiş və məsələnin Komissiyada baxılması üçün Azərbaycan Respublikasının Elm, Mədəniyyət və Ədəbiyyat üzrə Dövlət Mükafatları Komissiyası qarşısında vəsətət qaldırılmışdır.

Azərbaycan kitabının yazı yaranandan 2010-cu ilə qədər keçdiyi minillik tarixi inkişaf yolunun pillə-pillə izlənilməsi, hal-hazırda hazırlanan kitablarla yanaşı, çoxsaylı əski çap və əlyazma kitablarımızın da tədqiqat obyektinə çevrilib araşdırıldığı monoqrafiyada kitab ilk dəfə tədqiqata texniki oxu vasitəsi, poliqrəfiya məmulatı kimi deyil, yazar, ədəbi, elmi, texniki və bədii redaktorların, poliqrəfiya mütəxəssislərinin birgə əməyinin məhsulu kimi cəlb edilmiş, kitabı yaradanların funksiyalarının qarşılıqlı uzlaşdırılması aparılmış, onlardan hər birinin vəzifəsi və nəşrdə yeri dəqiqləşdirilmişdir. Kitab tərtibatına dair məsələlərin hərtərəfli araşdırılıb təhlil edilməsi müəllifə bədii tərtibat üsullarının təsnifatını verməyə, bədii və texniki ifadə vasitələrini təyin edib onların qarşılıqlı uzlaşdırılmasını aparmağa, nəşrin başlıca tərtibat meyarlarını müəyyənləşdirib maddi-texniki bazanın kitab tərtibatında yerini dəqiqləşdirməyə imkan vermişdir.

Əsərdə, kitabın bədii və texniki tərtibat xüsusiyyətlərinin ilk dəfə çap üsullarının texniki imkanları, poliqrəfiya texnika və texnologiyasının inkişaf səviyyəsi ilə əlaqəli araşdırılması həyata keçirilmiş, uğursuzluqları şərtləndirən amillər üzə çıxarıb onların aradan qaldırılması yolları, bütövlükdə nəşriyyat-poliqrəfiya sisteminin inkişafına əngəl olan çatışmazlıqlar göstərilmişdir. Bu da müəllifə tədqiqat prosesində əldə edilmiş qənaətlər kitabçılığın və bütövlükdə nəşriyyat-poliqrəfiya sisteminin inkişafına təsirini təqdim edib öyrənməyə imkan vermişdir.

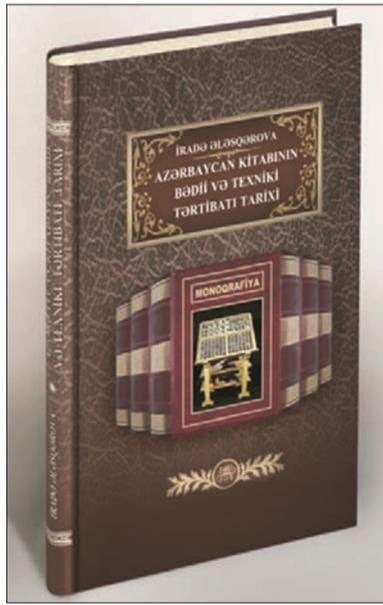
Tədqiqat prosesində əldə edilmiş qənaətlər kitabçılığın və bütövlükdə nəşriyyat-poliqrəfiya sisteminin gələcək inkişafına təkan verib. Təkcə kitab tərtibat sahəsində deyil, həm də yazı grafikasını, sənətsünaslıq, standartlaşdırma, texnologiya, kadr hazırlığı, psixofiziologiya, informatika, poliqrəfiya materialları istehsalı və başqa sahələrdə də gələcək tədqiqatların istiqamətini müəyyənləşdirir. Bu da mövzunun bu gün üçün nə qədər aktual olduğunu göstərir. Bir sözlə, əsər bir çox sahələr üzrə növbəti axtarışlara zəmin hazırlaya biləcək qədər yüksək səviyyədə işlənmiş fundamental və dəyərli monoqrafik tədqiqatdır. Əsərdə, bütövlükdə nəşriyyat-poliqrəfiya sisteminin inkişafını - kitab nəşri, reklam və yayımını, poliqrəfiya materialları istehsalını və bu sahədə kadr hazırlığını təşkil etməyə, eləcə də bütün bu funksiyaları həyata keçirməli olan subyektlər arasında qarşılıqlı əlaqələri tənzimləməyə imkan verən real təklif və tövsiyələr, müddəalar irəli sürülür.

Kitaba verilən tərtibatın mətnin dərkedilmə səviyyəsinə və oxucuya göstərə biləcəyi təsirin əvvəlcədən hesablanması və ümumi vəhdətin təmin olunması, yeni hər bir elementin vahid ardıcılığa və ahəngə tabe etdirilməsi cəmiyyətdə ictimai rəyin tənzimlənməsinin mümkünliyünü iddia etməyə əsas verir. Yazar, redaktor və nəşirin ictimai rəyə təsir imkanlarının genişlənməsi isə onlardan hər birinin statusunun daha da yüksəlməsinə, ölkədə sabitliyin qorunub saxlanılmasına və milli birliyin bərqərar olmasına, bir sözlə, müstəqilliyini yenidən bərpa etmiş gənc dövlətin möhkəmlənməsinə xidmət edir. Bununla da mövcud stereotipləri dağıdıb müasir dövrdə təqdim edilmiş kitabçılıq növü üzrə rəy təsirin imkanlarının genişlənməsi isə onlardan hər birinin statusunun daha da yüksəlməsinə, ölkədə sabitliyin qorunub saxlanılmasına və milli birliyin bərqərar olmasına, bir sözlə, müstəqilliyini yenidən bərpa etmiş gənc dövlətin möhkəmlənməsinə xidmət edir. Bununla da mövcud stereotipləri dağıdıb müasir dövrdə təqdim edilmiş kitabçılıq növü üzrə rəy təsirin imkanlarının genişlənməsi isə onlardan hər birinin statusunun daha da yüksəlməsinə, ölkədə sabitliyin qorunub saxlanılmasına və milli birliyin bərqərar olmasına, bir sözlə, müstəqilliyini yenidən bərpa etmiş gənc dövlətin möhkəmlənməsinə xidmət edir.

Kitaba verilən tərtibatın mətnin dərkedilmə səviyyəsinə və oxucuya göstərə biləcəyi təsirin əvvəlcədən hesablanması və ümumi vəhdətin təmin olunması, yeni hər bir elementin vahid ardıcılığa və ahəngə tabe etdirilməsi cəmiyyətdə ictimai rəyin tənzimlənməsinin mümkünliyünü iddia etməyə əsas verir. Yazar, redaktor və nəşirin ictimai rəyə təsir imkanlarının genişlənməsi isə onlardan hər birinin statusunun daha da yüksəlməsinə, ölkədə sabitliyin qorunub saxlanılmasına və milli birliyin bərqərar olmasına, bir sözlə, müstəqilliyini yenidən bərpa etmiş gənc dövlətin möhkəmlənməsinə xidmət edir. Bununla da mövcud stereotipləri dağıdıb müasir dövrdə təqdim edilmiş kitabçılıq növü üzrə rəy təsirin imkanlarının genişlənməsi isə onlardan hər birinin statusunun daha da yüksəlməsinə, ölkədə sabitliyin qorunub saxlanılmasına və milli birliyin bərqərar olmasına, bir sözlə, müstəqilliyini yenidən bərpa etmiş gənc dövlətin möhkəmlənməsinə xidmət edir.

Nəşrdə yazılanlarla razılaşmaq olmur: "Əgər bu gün insan həyatı üçün təhlükə mənbəyi olan odlu silahın istifadəsini qadağan edə bilsək, ondan qat-qat güclü təhlükə mənbəyi sayılan ictimai rəyin dövləti əhəmiyyət kəsb edən ümummilli məsələlərdə tənzimlənməsinə niyə cəhd etməyək? Axi, odlu silah bir, uzağı bir neçə insana zərər verə bilər, informasiya bir anda milyonlarla insanın beynini zəhərləyib onları uçuruma yuvarlaya (ərəb baharı və s.), əsrlərlə həsrətini çəkib, yalnız indi əldə edə bildiyimiz müstəqilliyimizi təhlükə altına qoya bilər. Bir də, odlu silahın yaraladığı şəxs və ya şəxslərin sağalma şansı, informasiyanın təsiri altına düşənlərə nisbətən çoxdur, çünki odlu silah əksər hallarda onların yalnız bədənlərini zədələyir, beynlərinə toxunmur.

Dövlətimizin müdafiə güdrətinin gündən-günə artması, hərbi büdcənin gücləndirilməsi sözsüz ki, bizi sevindirir, amma əgər aldığımız və ya istehsal etdiyimiz silahları etibar edə biləcəyimiz gənclərin şüuruna təsir göstərmək şansımız günü-gün-

dən azalsa, bu silahlar bizim, arxasında Rusiya kimi bir nəhəngin durduğu düşmən üzərində qələbəmizi təmin etmək üçün yetərli ola bilərmi? Yaxın tariximizə müraciət edək: öz dövrü üçün ən güclü silah bazasına malik faşist Almaniyası, problemlər girdabında boğulan, primitiv silahlarla silahlanmış SSRİ üzərində qələbə çala bildimi? Belə məlum olur ki, kütlənin bütün maddi dəyərlərdən yüksəkdə duran, insanı öz arxasında göz qırpmadan ölümə belə apara biləcək ideya ilə silahlanması daha önəmlidir. Belə olan halda, niyə çapa hazırlanan nəşrlərin ideya yönümünə və bədii-texniki tərtibatına nəzarəti bu sahədə təhsili, təcrübəsi olmayan şəxslərə etibar edirik? Axi, bizdən çox-çox əvvəllər demokratiya əldə etmiş, zəngin idarəetmə ənənələrinə malik olan dövlətlərdə belə, informasiya məkanı təsadüfi şəxslərə etibar edilmir, nəşrlərdə xəliflik, dövlətçilik, ideyalıq kimi redaktə prinsiplərinin gözlənilməsinə nəzarət olunur. Sizcə, əhalisi 9 milyona yaxın olan bir dövlətdə tirajı 200-300 nüsxə olan qəzet kütləvi informasiya vasitəsi sayıla, əsəri 50-100 nüsxə tirajla çap olunan şəxs yazar adlandırıla bilərmi? Heç bir fakta söykənməyən, jurnalist etikasına, bu dəyərli peşənin sirələrinə bələd olmayan təsadüfi şəxslər tərəfindən kiməsə qara yaxıx şantaj etmək, pul qoparmaq məqsədilə yazılan məqalələri ilə gündəmə gələn, orfoqrafiya səhvlərinin, alayarımcıq cümlələrin baş alıb getdiyi qəzet və jurnalları maliyyələşdirənlər kimin dəyirmanına su töküür? Gəlin, bir an da ətrafı, gündəlik qayğılardan ayrılıb olfrafimiza baxaq, vəhəbələr, ieqova qardaşları və bu kimi dini təriqətlərin, qumarxanaların, "piramida" fırıldaqçılarının təsiri altına düşüb intihar etməkdən, borcunu ödəmək üçün cinayət əl atmaqdan qeyri yol tapmayan gənclərlə bağlı kriminal xronikaya nəzər salaq və bu suala cavab verməyə çalışaq: doğrudanmı, biz bu problemləri həll etməyə qadir deyilik? Əgər, bu gün xalq yazıçısı milli maraqlarımızın keşiyində dura bilmirsə, oğlu milli musiqimizi erməni musiqisi kimi təqdim edən xalq artisti bunu maddi maraqla bağlamağa cəsəret edirsə, şagird pulu qurtardıqına görə müəlliməsinə qarət edib öldürməkdən, cəsədini yandırmaqdan çəkinmirsə, dost dostu, qardaş qardaşı, bacını, oğul atanı, ananı, dayını, əmini qanına qəltan etməkdən vicdan əzabı çəkmirsə, biz daha nələrin baş verməsinə gözləyirik ki, nəhayət, bu sahədə qayda-qanun yaratmağa başlayaq?

Bu gün informasiya məkanının mənəvi dəyərlərini maddiyyətə qurban verən təsadüfi şəxslərdən təmizlənməsi, milli maraqlarımızı təmin edə biləcək əxlaqı, mənəvi dəyərlərə sayğı ilə yanaşmağı bacaran bilikli, təcrübəli redaktorların ictimai rəyə təsir imkanlarının artırılması təqdim edilmiş ideya, həm də dövləti əhəmiyyət kəsb edən mühüm strateji məsələdir. Aparılan tədqiqatlar və son vaxtlar respublikamızda baş verənlər, bu sahədə çoxdan öz həllini gözləyən ciddi problemlər olduğunu təsdiqləyir. İstənilən məsəd cəmiyyətə bu və ya digər ideyanı çatdırmaq, onu qoyulmuş məsələnin bu və ya

digər şəkildə həllinə kökləməkdir. Bu gün çapdan çıxan əsərlərin böyük əksəriyyətində bu prinsip pozulur, oxucu yazarın nə istədiyini anlamada çətinlik çəkir. Bu da kitabın ən etibarlı oxu vasitəsi imicini və oxucular arasında populyarlığını itirməsinə səbəb olur. Bu gün nəşriyyat fəaliyyəti ilə məşğul olmaq üçün lisenziya tələb olunmur. Bu fəaliyyətlə məşğul olanların bu sahədə təhsil alıb təcrübə məktəbi keçməsinə nəzarət edilmir. Nəşriyyatların qarşısında ixtisaslaşma tələbi qoyulmur, elmi-ədəbi tənqid yox dərəcəsinədir, kim nə yazırsa, çap etdirib dövrüyə buraxır. Əksər hallarda nəşrlərin ideya yönümünə, faktların inandırıcılıq dərəcəsinə və düzgünlüyünə, fikirlərin ardıcılığına və məntiqliyinə, redaktə prinsiplərinin gözlənilməsinə diqqət edilmir. Ümumiyyətlə, bu sahədə qeyri-peşəkarlıq hökm sürür. Nəticədə, çoxsaylı kitab kütləsi içərisində dəyərli əsəri tapıb müəyyənləşdirə bilməyən gənc və hazırlıqsız oxucu kitabdan üz çevirir, şagird dərslərdən oxuduğunu anlamada çətinlik çəkir. Bu da ölkədə savadsızlığın baş alıb getməsinə, gənclərin dini təriqətlərin təsiri altına düşməsinə, intiharların təhlükəli həddə yaxınlaşmasına səbəb olur. Hesab edirəm ki, bu mexanizmin tez bir zamanda işlənib hazırlanması və həyata keçirilməsi üçün Dövlət Proqramı hazırlanmalı, orada nəşrdə haqqında söhbət gədən orta məktəb dərslərinin və s. nəşrlərin məzmunu, bədii və texniki tərtibat cəhətdən qiymətləndirilməsi, ali məktəb dərslərinin dövlət tərəfindən maliyyələşdirilməsi, onları yazıb ərsəyə gətirə bilən yüksək ixtisaslı mütəxəssislərin əməyinin dəyərləndirilməsi mexanizmləri, nəşriyyatların lisenziyalaşdırılması, ixtisaslaşdırılması və bu gün bu sahədə mövcud olan çoxsaylı problemlərin həlli öz əksini tapmalıdır".

Müəllifin gəldiyi qənaətlər təqdim edilən materiala yox, həm də tədqiqatçının 40 ilə yaxın bir müddətdə bilavasitə Azərbaycanın ən böyük nəşriyyatında çalışıb istehsalatda topladığı zəngin təcrübəyə söykənir. Bunun, onun respublika səviyyəli Elmi seminarlarda dinlənən mühazirəsi təsdiqləyir.

Monoqrafiya, humanitar elm sahəsində yazılan əl nadir elmi-tədqiqat əsərlərindədir ki, onun təcrübə istifadəsi genişdir, tətbiqi var, məzmun və forma etibarilə özündə bir sıra sahələr üzrə əhəmiyyətli elmi yenilikləri əks etdirir. Nəşrdə, qeyri-neft sektorunun inkişafı ilə bağlı dövlət proqramından irəli gələn məsələlərin və işsizlik probleminin həllinə kömək, sahibkarlığa dəstək baxımından da faydalı olan bir sıra iqtisadi, texniki və texnoloji işləmələr yer alır, onların həyata keçirilməsi respublikada elmi-texniki tərəqqinin sürətlənməsinə əhəmiyyətli töhfə verə bilər. Monoqrafiya, gələcək tədqiqatçılar üçün zəngin material daşıyıcısı sayıla biləcək qədər etibarlı və sənəballı elmi-təcrübə mənbə, respublikamızın ali təhsil ocaqlarında milli irsimizi öyrənən tələbələr — gələcək redaktor və nəşrlərin ixtisas səviyyəsini yüksəltməyə xidmət edə biləcək dərslər kimi də xüsusi dəyər kəsb edir. Nəşrdən hazırda Bakı Dövlət Universitetində, Bakı Slavyan Universitetində və Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universitetində dərslik (müəllifin eyni adlı proqramı əsasında), dərslər vəsaiti kimi də istifadə edilir.

Şübhəsiz, bu nəşr öz fəaliyyətində milli mədəniyyətimizin təbliğinə xüsusi önəm verən Heydər Əliyev Fondunun və onun sədri Mehriban xanım Əliyevanın da diqqətindən kənarında qalmayacaqdır. Axi, istənilən xalqın mədəni səviyyəsinin başlıca göstəricisi sayılan, bütün dövrlərdə siyasi-ideoloji mübarizə silahı, təbliğat-təşviqat vasitəsi, ən etibarlı informasiya mənbəyi kimi qəbul olunan kitabın dövlətçilik ənənələrinin möhkəmlənməsinə, gənclərin intellektual səviyyəsinin yüksəlməsinə və onlarda milli təfəkkürün formalaşmasına istiqamətləndirilməsi, yəni, dövlətçiliyini bərpa etmiş xalqımızın tarixi köklərinə və milli mənəvi dəyərlərinə qayıdışını təmin etmək baxımından da xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Nəşr, bu mənada milli kitab sənətimizin zənginliyini bir daha təsdiqləyib göstərməklə yanaşı, həm də xalqımızın müstəqillik illərində beynəlxalq aləmdə yeni-yeni formalaşmağa başlamış imicinin daha da möhkəmlənməsinə əhəmiyyətli töhfə verib milli kitab sənətimizin qədimliyini, bədii və texniki kitab tərtibatı mədəniyyətimizin rəngarəngliyinin təbliği üçün geniş imkanlar açmışdır. Monoqrafiya, bu mənada Azərbaycan elminə və mədəniyyətinə verilmiş ən layiqli töhfədir və onun müəllifi — minillik kitab tərtibatı tariximizin tədqiqatçısı olaraq ən yüksək mükafata layiqdir.

Bütün bunlar, bizə "Azərbaycan kitabının bədii və texniki tərtibat tarixi"nin Azərbaycan Respublikasının Elm, Texnika, Memarlıq, Mədəniyyət və Ədəbiyyat üzrə Dövlət Mükafatları Komissiyasının tələblərinə tam cavab verdiyini deməyə, nəşri 2015-ci ilin ən mühüm elmi nəticəsi kimi dəyərləndirməyə əsas verir.

Şəfəq NASİR,
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru.